

ARVUSTUSED

Erkki Tuomioja, *Jaan Tõnisson ja Eesti iseseisvus*, tõlk. Kadri Jaanits ja Katrin Kurmiste (Tallinn: Varrak, 2010), 334 lk. ISBN 9789985322246.

Viimasel ajal on saanud heaks tooniks heita eesti ajaloolastele ette mõtte-laiskust ja loomingulist impotentsust ning kiita soomlasi, kes on ise asunud lahendama Eesti ajaloo põhiprobleeme, avaldades vastavasisulisi raamatuid lausa hulgi. Nõustumata lause esimese poolega, tuleb tunnistada, et mitmed kirjastused on tõepoolest leidnud teenimisvõimaluse soomlaste kirjutatud ajalooramatuid üllitades. Teine küsimus on see, kas polettidele jõuavad ikka väärtteosed ja kas mitte hoopis väarikamad ja vajalikumad uurimused pole kirjastuste valikutest kõrvale jäänud. Kindlasti tuleb kiita professor Seppo Zetterbergi suurteose¹ toomist eesti lugejani, kuid teiste autorite puhul on kiituse jagamiseks põhjust vähem, ehkki põhimõtteliselt tuleb positiivseks pidada juba ainuüksi Eesti ajaloost huvitumist.

Eriti keeruline on hinnata ajalooliste isikute biograafiate vajalikkust ja väärtuslikkust. Ühelt poolt, arvestades Eesti raamatuturgu tabanud elulooramatute buumi, on nende kirjutamine ja üllitamine eeldatavalt üpris tasuv ettevõtmine – eriti kui raamatu saab välja anda paralleelselt nii soome kui ka eesti keeles. Teisest küljest tuleks aga küsida, kas ja kuivõrd taolisi biograafiaid vaja on. Kui tegemist on isikudega, kelle elulugu seni (vähemasti eesti keeles) läbi kirjutamata, siis tuleb üllitis muidugi vajalikuks tunnistada (nagu näiteks Jaakko Heinämäki raamat kolonel Hans Kalmist²). Seevastu kõige tuntumate tegelaste (Konstantin Päts, Jaan Tõnisson jt) puhul, kellest on kirjutatud varem ja kirjutatakse edaspidi, peab enne hinnangu andmist kaaluma nii üllitise eesmärki kui ka seda, kas autoril on midagi uut öelda. Seejuures oleks eriti tore, kui uudsuseks poleks kaheldava väärtusega spekulatsioonid ega varem tuntud faktide väänamine ja skandaalihõnguline tõlgendamine.

¹ Seppo Zetterberg, *Eesti ajalugu*, tõlk. Helga Laanpere, Erkki Bahovski, Paul Kokla, Maimu Berg (Tänapäev, 2009), 672 lk.

² Jaakko Heinämäki, *Hans Kalm – Eesti mees kahes Vabadussõjas*, tõlk. Ene Kaaber (Kirjastus K&K, 2009), 358 lk.

Samast lähtekohast tuleb vaadelda ka 2010. aastal Soomes ilmunud Erkki Tuomioja raamatut Jaan Tõnissonist, mille eestikeelset tõlkeversiooni tutvustati avalikkusele 21. veebruaril 2011 Gustav Adolfi Gümnaasiumis toimunud Jaan Tõnissoni mälestusüritusel. Erkki Tuomioja nimi ei ole Eesti lugejale võõras. Poliitikahuvilised teavad teda kui sotsiaaldemokraadist Soome välisministrit (2000–2007 ja alates 2011) ja Põhjamaade Nõukogu presidenti (2008), ajaloo- ja kirjandushuvilised aga kui eesti-soome kirjanikust Hella Wuolijoe (Erkki Tuomioja vanaema) ja tema õest, Briti kommunistist Salme Duttist vestva raamatu³ autorit. Ka teaduslik tegevus pole Tuomiojale võõras – ta on kaitsnud 1996. aastal doktorikraadi politoloogias, õpetanud poliitilist ajalugu Helsingi Ülikoolis ja avaldanud paar-kümmend raamatut.

Tõnissoni-raamatu eessõnas tunnistab Tuomioja, et mõte Jaan Tõnissonist kirjutada sündis “huvist, mida Tõnissoni ja Hella Wuolijoe tähelepanuväärselt lähedane suhe minus äratas” (lk 11), seega siis normaalsest inimlikust uudishimust, millest saab alguse enamik ajaloo-uurimusi (ja ehk üldse enamik teadusuuringuid). Mingeid konkreetseid sihiseadeid ja uurimisülesandeid Tuomioja raamatu eessõnas ei püstita, küll aga avaldab hämmastust, et Tõnissonist “ei ole veel kirjutatud põhjalikku teaduslikul uurimisel põhinevat biograafiat” (lk 10). Ehk võiks sellest tõdemusest välja lugeda, et Tuomioja eesmärgiks ongi nimetat lünga täitmine? Tõsi, sissejuhatuse lõpuks konstateerib autor: “Kuigi olen selles teoses püüdnud läbi töötada kogu Tõnissoni mahuka elutöö, on siiski selge, et see ei ole veel nii põhjalik biograafia, nagu kõnealune oleks ära teeninud” (lk 12). Seega tuleb nähtavasti tõdeda, et Tuomiojal on puudunud ulatuslikumad ambitsioonid ja tema eesmärgiks on olnud lihtsalt ühe järjekordse elulooraamatu üllitamine.

Just nimelt järjekordse, sest kuigi meie ajakirjandus on jõudnud kuulutada Tuomioja raamatu “esimeseks Jaan Tõnissoni biograafiaks”, ei pea see hinnang ligilähedaseltki paika. Aastakümnete vältel on Jaan Tõnissonist kirjutatud kümnekond raamatut⁴ (artiklitest kõnelemata), kokku roh-

³ Erkki Tuomioja, *Örnroosa: Hella Wuolijoe ja Salme Dutt elu revolutsiooni teenistuses*, tõlk. Riina Jesmin (Varrak, 2006), 342 lk.

⁴ Hans Kruus, *Jaan Tõnisson Eesti kodanluse juhina* (Odamees, 1921), 113 lk; *Jaan Tõnisson: tagasivaateid ja mälestusi tema 60 a. sünnipäevaks* (Postimees, 1928), 87 lk; *Jaan Tõnisson töös ja võitluses: koguteos tema seitsmekümnenda sünnipäeva puhul*, toim. Hans Kruus jt (Postimees, 1938), 611 lk; Jaan Roos, *Jaan Tõnisson – eesti rahvusliku iseteadvuse selgroog* (Kooli-Kooperatiiv, 1940), 40 lk; Märt Raud, *Kaks suurt: Jaan Tõnisson, Konstantin Päts ja nende ajastu* (Orto, 1953; ²Olion, 1991), 349 lk; *Jaan Tõnisson: koguteos tema üheksakümnenda sünnipäeva tähistamiseks*, toim. Evald Blumfeldt jt (Vaba Eesti, 1960), 368 lk; *Jaan Tõnisson*, toim. Karl Eerme (Kultuur, 1965), 95 lk; *Ausalt & avameelselt*

kem kui 2000 lehekülge. Kuigi nii Teise maailmasõja eel Eestis ilmunud kui ka pärast sõda paguluses üllitatud teosed kipuvad tänapäeval muutuma haruldusteks, mille kättesaadavus jätab soovida. Muidugi, enamjaolt on tegemist juubelikogumikega, mis kalduvad pahatihti peategelast ilustama ning viimase 45 aasta jooksul ei ole üllitatud ühtegi raamatut, kus antaks ülevaade Jaan Tõnissoni elust tervikuna – alates sünnist ja lõpetades surmaga. Kuid kõigele vaatamata, tuleb tunnistada, et meie rahvuslikest suurmeestest on just Jaan Tõnisson üks kõige enam käsitlemist leidnud ning igal huvilisel on olnud võimalik hankida tema isiku, elu ja tegevuse kohta piisavalt informatsiooni.

Väärarusaamise vältimiseks tuleb rõhutada, et Tuomioja on loetletud käsitluste olemasolust teadlik ja enamik neist on leidnud ka vastses raamatus kasutamist. Milleks siis ikkagi veel üks raamat? Põhjusi võib olla rohkem kui üks. Esiteks ei tohi unustada, et Erkki Tuomioja raamat ilmus kõigepealt soomekeelsena ja Soome lugeja jaoks, kellel tõepoolest Jaan Tõnissonist suuremat aimu ei pruukinud olla. Teiseks ei ole pikka aega avaldatud ühtegi uut tervikkäsitlust Tõnissoni kohta ning sellisenagi tuleb raamatut tervitada. Kolmandaks kujutavad mitmed varasemad käsitlused enestest paljudest erinevate autorite artiklitest koosnenud kogumikke, mille sisuline ühtsus jätab soovida. Küllap on ühe-autori-nägemus Tõnissonist mõnd pidi konkreetsem (aga kas ka paikapidavam?).

Niisiis, Soome lugeja jaoks pakub Tuomioja raamat uut ja väärtuslikku sissevaadet Eesti ajalukku ning säärasena väärib kahtlemata kiitust. Mida aga pakub raamat Eesti lugejale, kelle jaoks ei ole Tõnissoni teema uudne ega enneolematu? Õnneks suudab Tuomioja positiivselt üllatada mitmest aspektist. Esiteks on ta lisaks varasematele Tõnissoni-käsitlustele kasutanud oskuslikult paljude kaasaegsete Eesti uurijate (Jüri Ant, Krista Aru, Mati Graf, Magnus Ilmjärv, Toomas Karjahärm, Andres Kasekamp, Jaak Valge jt) värskeid üllitisi. Need võimaldavad läheneda maailmasõdadevahelisele ajajärgule tänapäevaste teadmiste tasemel, vältides Tõnissoni kaasteeliste paratamatut kapseldumist oma ajastu raamesse.

Teiseks on kasutatud rohkesti Soome autorite (Kari Alenius, Kalervo Hovi, Osmo Hyytiä, Kai Laitinen, Jari Leskinen, Heikki Roiko-Jokela,

Eesti suurmeestest: Johan Laidonerist, Jaan Poskast, Konstantin Pätsist, Jaan Tõnissonist, koost. Hannes Walter (Perioodika, 1990), 64 lk; *Jaan Tõnisson Eesti välispoliitikas 1917–1920: dokumente ja materjale*, koost. Heino ja Tiit Arumäe (Jaan Tõnissoni Instituut, 1993), 263 lk; Krista Aru, *Üks kirg, kolm mõõdet: peatükke eesti toimetajakeskest ajakirjandusest: K. A. Hermann, J. Tõnisson, K. Toom* (EKM Teaduskirjastus, 2008), 479 lk; Jaan Tõnisson, *Kõlblus ja rahvuslus*, koost. Simo Runnel (Ilmamaa, 2010), 527 lk; Jaan Tõnisson, *Riigivanem*, koost. Simo Runnel (Ilmamaa, 2011), 527 lk.

Seppo Zetterberg jt) teoseid. See võimaldab tõmmata paralleele Eesti ja Soome olude ja arengute vahel ning pakub tõenäoliselt ka Eesti lugejaile mõne uudse vaatepunkti. Iseenesest pole taolises parallelismis midagi uut – sama võtet on ulatuslikult kasutanud ka näiteks Martti Turtola.⁵ Kuid erinevalt viimasest, kelle raamatutest jääb rõhutatult kõlama mõte: Soome juhid käitusid õigesti, Eesti juhid aga valesti, käsitab Tuomioja võrdlusi pieteeditundeliselt, vältides süüdistusi ning püüdes vaadelda riigimeeste otsuseid ja tegemisi ennekõike toonaste olude kontekstis.

Kolmandaks on Tuomioja pikkinud siin-seal oma teksti lühikesi tsiitaate tollaste (Briti, Läti, Saksa ja muidugi Soome) diplomaatide ettekannetest. Selliseid väljavõtteid ei ole küll palju ja need ei ole ehk nii värvikad nagu läbi *wikileaks*'i (kuri)kuulsaks tehtud dokumendid, kuid piisavad selleks, et raamatut ilmentada ja vahendada nii ajastu kui ka kõnealuste isikute koloriiti.

Raamatu lõppu lisatud kasutatud allikate ja kirjanduse nimekiri jätab allikalisest baasist vägagi võimsa mulje: kümme arhiivi kuues erinevas riigis, üle kahesaja raamatu, artikli ja kogumiku ning kaksteist ajakirjandusväljaannet. Põhitekstis esitatud viited kajastavad küll vaid väikest osa lootelust, kuid see ei tähenda, et autor poleks ülejäänud materjalidega töö käigus tutvunud.

Teose struktuur on elulooraamatu jaoks traditsiooniline. Käsitus algab Jaan Tõnissoni sünniga ja lõpeb surmaga, läbides kronoloogilises järjestuses kõik sinna vahele jäänud eluetapid. Seejuures ei lähtu Tuomioja mitte niivõrd Tõnissoni eluloost, vaid pigem Eesti ajaloost – mõned tüüpilised pealkirjad: “1905. aasta revolutsioonist maailmasõjani”, “Eesti Esimeses maailmasõjas”, “Eesti majanduse ja poliitika kriisiaastad”, “Päts haarab võimu – vaikiv ajastu”, “Talvesõda ja Eesti sovetistamine”. Vaid paaris peatükis on loobutud kronoloogilisest ülesehitusest temaatilise kasuks, kuid ka neis on jäänud püsima enam-vähem nendesse ajalistesse piiridesse, milleni autor on selleks ajaks välja jõudnud.

Kui esitatava materjali valiku osas autorile midagi ette heita, siis liigset innustumist oma vanaemast Hella Wuolijoele, kelle tegemistele on pühendatud ebamõistlikult palju ruumi. Inimlikult on see muidugi arusaadav ja ega Wuolijoe-Tõnissoni suhete valgustaminegi lugejal mööda külge maha jookse, kuid ometi hakkab kirjaniku jõuline esiletükkimine häirima, suunates raamatu raskupunkti kohati Jaan Tõnissonilt eemale. Ometigi on

⁵ Martti Turtola, *President Konstantin Päts: Eesti ja Soome teed*, tõlk. Maimu Berg (Tänapäev, 2003), 336 lk; Martti Turtola, *Kindral Johan Laidoner ja Eesti Vabariigi hukk 1939–1940*, tõlk. Maimu Berg (Tänapäev, 2008), 296 lk.

kõigil Wuolijoe huvilistel võimalik lugeda nii Erkki Tuomioja raamatut *Õrnroosa* kui ka meie kirjandusloolase Oskar Kruusi monograafiat⁶ ning lisaks veel *vanaema-Wuolijoki* enda memuaare.⁷

Probleemiks pole üksnes Hella Wuolijoe üleeksponeerimine, vaid ka Tõnissoni “naissuhete” liigne tähtsustamine. Vaatamata autori enda tõdemusele, mille kohaselt Tõnissoni abielu Hilda Lõhmusega oli “rahulik ja kindel ning kumbagi poolt ei ole kahtlustatud kõrvalhüpetes” (lk 49), pöördub ta korduvalt “naisküsimuse” juurde tagasi: alapeatükis “Õnnetu kihlus ja õnnelik abielu”; peatükis “Tõnisson ja naised Soome sillal” (kurioosumina kuulub sellesse ka alapeatükk “Tõnisson ja Eino Leino”); alapeatükis “Tõnisson ja naiste õigused”. Kardetavasti pööraks Tõnisson end hauas ümber, kuuldes, et 10-leheküljelisest peatükist “Jaan Tõnissoni aatemaailm” võtavad naiste õigused enda alla rohkem kui poole. Kas tõesti oli Tõnissoni aatemaailm nii piiratud, et sinna peale “naisküsimuse” enam suurt midagi ei mahtunud?

Pikapeale muutuvad Eesti lugeja jaoks häirivaks ka Eesti ajaloo üldiste arengute mahukad kirjeldused. Kirjeldused on küll üldjuhul asjatundlikud, kuid nii mõnigi kord kipub Jaan Tõnisson, kellest ju raamat peaks jutustama, ajaloosündmuste vahele ära kaduma. Seda eriti 1920. aastate poliitiliste arengute ja järgmise kümnendi alguse kriisinähtuste puhul. Päriselt tähelepanuta Tõnisson küll ei jää, ent tema rolli ja selle tähendust ähmastavad pikaks venitatud ajalooülevaated siiski. Raamatut sulgedes jääbki kummitama küsimus, milline oli ikkagi Jaan Tõnissoni roll sõdadevahelises Eestis. Mida olulist suutis (ei suutnud) ta teha riigivanemana, parlamendi esimehena, ministrina, parteijuhina? Millistest tõekspidamistest Tõnisson seejuures lähtus ning kuidas need tõekspidamised ajas muutusid? Muidugi, kui meenutada, et raamat on suunatud ennekõike Soome lugejale, kelle jaoks on Eesti ajalugu üsna tundmatu, siis saavad autori rõhuasetused mõistetavateks. Eesti ajaloohuvilised seevastu saaksid hakkama märksa põgusamate meeldetuletustega.

Lugeda on raamatut mõnus – autori mõte on arusaadav, esitlusviis korrektne, tekst ladus. Kindlasti tuleb tänusõnad adresseerida teose tõlkijatele Kadri Jaanitsale ja Katrin Kurmiste, kes on oma ülesannetega suurepäraselt toime tulnud, lubamata sisse eesti ja soome keele erinevusest johtuvaid kohmakaid lauseid, mis pahatihti tõlketeoste puhul silma torkavad.

⁶ Oskar Kruus, *Hella Wuolijoki* (Virgela, 1999), 304 lk.

⁷ Hella Wuolijoki, *Koolitüdrukuna Tartus 1901–1904*, tõlk. Linda Viiding (Eesti Raamat, 1995), 228 lk; Hella Wuolijoki, *Ülikooliaastad Helsingis 1904–1908*, tõlk. Linda Viiding (Eesti Raamat, 1996), 252 lk; Hella Wuolijoki, *Minust sai ärinaine ehk Valge vares 1908–1918*, tõlk. Endel ja Meelik Mallene (Eesti Raamat, 2004), 230 lk.

Ühe kivikese võib siiski tõlkijate kapsaaeda visata: salapärase “Jätkusõja dessantlane” (lk 88) Kerttu Nuorteva on maakeeli langevarjur. Muidugi eeldab hea tõlge head algteksti ning selles osas kuulub tunnustus autorile.

Raamatu suureks puudujäägiks on viitamine. Nähtavasti ei tahtnud autor tavalugejat viiteaparatuuriga hirmutada ning on seetõttu koonerdanud – enamasti leidub leheküljel üks-kaks viidet, kuid harvad pole ka ühegi viiteta leheküljed. Viidete nappus toob kaasa olukorra, kus lugeja ei saa enam aru, kus autori mõttekäik asendub mõne varasema käsitluse refereeringuga ning kas esitatud viide käib ainult viimase mõttearenduse või mingi ulatuslikuma tekstilõigu kohta. Kõnelemata siis tavaliselt tekstisisese viitamise puhul kasutatud süsteemi (nt “Roos 1938, lk 41”) ebakohasusest. Taolised lühiviited sunnivad lugejale peale lisatöö, et saada kasutatud kirjanduse loetelust teada, millist allikat autor silmas peab. Samuti jäävad väheütlevaks kirjed *à la* “Vaba Maa 25.5.1933”. Mida saab lugeja säärasest viitest järeldada – kas tegemist on mingist uudisnupust laenatud üksikfaktiga, toimetuse juhtkirjast võetud hinnanguga, mõne juhtpoliitika pike-mast artiklist pärit mõtete või veel millegi muuga? Kusjuures sedapuhku ei ole abi ka kasutatud kirjanduse loetelust. Seega on autori soov olla meelepärane võimalikult laiale lugejaskonnale toonud ohvriks viitamise täpsuse ja korrektsuse.

Muidugi ei ole Tuomioja tulnud toime ilma eksitusteta, millest osa on parandatud raamatu konsultandi Toomas Hiio joonealustes märkustes. Siiski tuleb autori auks tunnistada, et ta on Eesti ajaloo enese jaoks selgeks teinud ja saanud läbi suurte, põhimõtteliste vigadeta. Enamasti puudutavad eksitused teisejärgulisi detaile, nagu näiteks: Eesti karskusliikumine oli sündinud ammu enne, kui Tõnisson sellele “aluse pani” (lk 41); Vene I Riigiduumasse valiti mitte viis eestlast (lk 59), vaid neli (viies Eesti aladelt valitud saadik oli venelane Pavel Paptšinski); Jaan Tõnisson pidas Maanõukogus oma kuulsa kõne Eesti ümberorienteerumisest läände mitte 1917. aasta 20. septembril (lk 120), vaid 7. septembril (vkj 25. augustil); enamlased ei viinud arreteeritud Jaan Tõnissoni 1917. aastal Patarei vanglasse (lk 125), mis alustas tööd alles 1920. aastal; *Landeswehri* juht ei olnud kindral Rüdiger von der Goltz (lk 162), vaid major Alfred Fletcher; Vabadussõja ajal ei kehtinud Eestis riiklik puuvillamonopol (lk 172), vaid linamonopol; Riigikogu esimeses koosseisus ei saanud baltisakslased mitte 7 kohta (lk 172), vaid 4 kohta; Jüri Jaakson ei kuulunud Põllumeestekogudesse (lk 178), vaid Rahvaerakonda; Jaan Tõnissoni külaskäik Rootsi 1928. aastal ei olnud esimene Eesti riigipea riigivisiit (lk 188); vabadussõjalased osalesid esmakordselt valimistel mitte jaanuaris 1933 (lk 199), vaid aasta hiljem;

Vene-Balti Erakonda (lk 204) pole Eestis kunagi olnud; 1938. aasta valimisteks loodud Rahvarinne ei asendanud Isamaaliitu (lk 222), vaid loodi selle kõrvale, ning loomulikult ei saanud Rahvarinne kuidagi osaleda 1936. aastal Rahvuskogu valimistel (lk 234); riigipööret kavandanud vabadussõjalaste juhid arreteeriti pöörde eelõhtul, mitte “kolm päeva enne” (lk 230); välisminister Karl Selterit ei kutsutud Moskvasse mitte 29. septembril 1939 (lk 276), vaid ta sõitis sinna 22. septembril jne. Arusaamatust tekitab autori väide, nagu ajanuks Punaarmee pärast Judenitši Loodearmee purustamist Eesti väed “vana piiri taha” (lk 165) – polnud ju toona olemas Eesti ja Venemaa vahel ei uut ega vana piiri ning kui vana piiri all on peetud silmas endisaegset kubermangude vahelist administratiivjoont, siis selle taha eestlased ei taandunud. Samuti ei ole selge, mida peab Tuomioja silmas väitega: “Olukord muutus alles 1933. aasta lõpus, kui Konstantin Päts haaras riigipöördedega sarnanenud sündmuste käigus võimu” (lk 192). Ilmselt käib jutt oktoobrist 1933, mil Jaan Tõnissoni valitsus tagasi astus ja Konstantin Päts oma järjekordse kabineti moodustas, kuid mingeid riigipöörde-laadseid elemente nende sündmuste puhul ei esinenud. Muidugi on need ebakohad üksikult võetuna vähetähtsad, kuid nende liigagi sage esinemine ei tule raamatu üldisele usaldusväärsusele kasuks ning kohati lausa karjub ajaloolasest toimetaja järele.

Esineb ka mõningaid põhimõttelisemat laadi viltumineku. Nii on autor korduvalt seostanud Tööerakonna sünni 1917. aastal Konstantin Pätsi toimetatud ajalehega Teataja sajandi algusaastatel (lk 44, 116). Isegi kui eeldada, et Tööerakonna ja Teataja vahel olid mingid mõttelised seosed, siis kindlasti mitte nii otsest sidet, nagu Tuomioja näib arvavat. Raske on nõustuda autoriga, kes näeb maaküsimuses Eestis pelgalt sotsiaalset probleemi (lk 57). Samavõrd oli tegemist ka rahvusliku küsimusega, kuna mõisaomanike absoluutse enamiku moodustasid baltisakslased, kelle vastu oli rahvuslik vihkamine kohunud juba pikka aega. Jäägu autori südametunnistusele väide, mille kohaselt kannatas Soome vabatahtlike juht kolonel Hans Kalm psüühikahäirete all (lk 167) – kardetavasti ei oma doktor Tuomioja taoliste häirete diagnoosimiseks vajalikku kvalifikatsiooni. Nähtavasti maksab autor lõivu oma vasakpoolsetele poliitilistele vaadetele, kui väidab, et Eesti Vabadussõjal “oli tugevaid kodusõjale iseloomulikke jooni” (lk 153), et vabadussõjalaste (autor nimetab neid järjepidevalt vapsideks, mis omakorda annab tunnistust käsitluse üldisest suunitlusest) tegevuses “avalduisid fašistlikud ideed” (lk 197 jj), et admiral Pitka juhitud Eesti Valve Liit oli “protofašistlik”, et Eesti NSV kujutas enesest n-ö kolmandat

vabariiki, mis järgnes (Pätsi) autoritaarsele teisele vabariigile ja eelnes meie praegusele neljandale vabariigile (lk 150).

Mõningatele puudustele vaatamata väärrib Erkki Tuomioja siiski kiitust. Esiteks selle eest, et ta Eesti 20. sajandi ajaloost huvitub ja selle põhijooned iseendale selgeks on mõelnud. Teiseks selle eest, et ta oma teadmisi vaka all ei hoia, vaid on võtnud vaevaks Soome lugejaskonda valgustada, tutvustades Eesti arenguid läbi meie suurmehe Jaan Tõnissoni eluloo. Pole kahtlust, et käsitlus pakub Soome lugejaile rohkesti uut materjali ja mõtlemisainest. Vaevalt saab kellelgi olla midagi ka Tuomioja raamatu eesti keelde tõlkimise vastu. Küllap leidub Eestiski piisavalt lugejaid, kes teost mõnuga loevad. Samas tuleb siiski tunnistada, et raamat on kirjutatud esijoones soomlastele ning oma kodumaa ajalooga vähegi kursis olevatel Eesti lugejatel ei maksa sellest uudset teavet oodata. Sisuliselt on Tuomioja piirdunud varasemast teatud-tuntud faktoloogia refereerimisega, lisamata ka oma tõlgendustega midagi nimetamisväärset. Ehk tulnuks raamat mitte lihtsalt eesti keelde tõlkida, vaid eelnevalt ümber töötada, vähendades eestlaste jaoks triviaalse faktoloogia mahtu ja keskendudes Jaan Tõnissonile, kusjuures mitte ainult tema eraelule, vaid ennekõike poliitilisele rollile? Aga loomulikult on iga autor oma otsustes ja valikutes vaba...

Kokkuvõtteks: Erkki Tuomioja käsitlus Jaan Tõnissonist on adresseeritud küll Soome lugejale ega paku Eesti ajaloo huvilistele märkimisväärsed uudsusi, kuid annab sellele vaatamata omapoolse panuse senise *tõnissoniaana* täiendamiseks. Samas aga tuleb jätkuvalt Tuomioja eeskujul tõdeda, et Tõnissonist ei ole veel kirjutatud põhjalikku teaduslikul uurimisel põhinevat biograafiat.

AGO PAJUR

Martin Klesment, *Fertility development in Estonia during the second half of the XX century: the economic context and its implications*, Tallinna Ülikooli sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 46 (Tallinn: Tallinna Ülikool, 2010), 448 lk. ISBN 9789949463404.

Ajaloolistes ajakirjades ei retsenseerita tavaliselt sotsiaalteaduslikke dissertatsioone, mis baseeruvad artiklitel, mida ei ole monograafiana avaldatud ning mida levitab väikese tiraaži näol vaid koduülikool. Käesoleval